

TANDORI DEZSŐ

Két kísérlet

II.

(Folytatás és „befejezés”)

SAKK

A „Mindenki sziget”-rajzolat eszméje a következő: kiindulok megint egy szokvány mondásból; gondolok már Hemingway mottójára is, mely szerint senki sem sziget; s előzmény is van.

Bélyeget kellett rajzolnom egyszer avantgárd, koncept kiadványba, s magam a nemszeretem-megoldást választottam. Kevertem nyelveket. Jó, ez itt nem nagy véték, mert ha angol a cím is, nincs „gond”.

Az abszolútum bélyege

Ez volt a cím, s ha angolra fordítom, mondom, rendben az ügy. Azaz hogy... nincs-e így is? A nevezetes Mauritius! (Képzeteink!) Jól megvan az a St. Amp, idegenséggel, romantikájával, egy magyar rajzolat-műben is.

(Tehát aggályaimat visszavonom. Nyilván akkor, kb. 15 évvel ezelőtt is így gondolhattam. Csak nem sejtettem: folytatása lesz.)

Persze, lehet szebben is rajzolni. Sőt, nem fogazottra. (A bélyeget. Angolul *stamp*.) Vágott szélű bélyegre. Hirtelen ideges lettem, olvasóm nem látja, de: félreütögetek.

Mert ha vágott szélű bélyeg, akkor a kör-négyszög etc. eleme is lehet. Ma nem boncolom, hogyan. Nem akarok továbblépni.

Kis adalék (miféle adalék?) az út problémájához. (Jól használom a *probléma* szót itt.)

*

Ez volt az alap.
Elképzeltem volna „egy levélnyi” bélyeget?

na ja, etc., ez nagyon ronda rajz.

Nem képzeltem el.

Az út megszakadt. Valahonnét folytatódott.

(Ez már „zen-gondolkodásba” vezet, itt nincs dolgunk vele. Az út ilyesféle szakaszosságával.)

Egyébként a minap, talán pihentetőül, megoldottam a magam számára (mások nyilván másképp, rég megoldották) Karel Capek híres rejtvényét. Egy lábnyom a hóban. A „szűz hó” végtelen sivatagában. Hogyan került oda? Csak egy fél pár csizma stb. nyoma.

Homoksivatagban is elképzelhető.

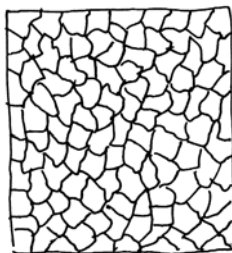
Hagyományos, hihetetlen megoldás: a szél úgy fújta a havat... egy lábnyom „kegyelmi állapot”: megmaradt. Jó, maradnak életben, kivégzettek közt, az árok mélyén némelyek. De hagyjuk.

Helikopterről leeresztettek valakit oda, fél lába nyomát hagyta a hóban, visszahúzták!

Minden rejtély megoldható-e így? Nem hiszem.

Mert nem minden „rejtély”, amire nincs kulcsunk vagy zárunk a kulcshoz.

Hagyjuk ezt is. Az bizonyos, hogy a „St. Amp” indított el. Szigetnek képzeltem (Mauritius!) St. Amp-et. S jött a rajz, megismétlem:

A cím „Mindenki sziget”, tehát, holott lehetne „kompozíció” is, vagy „színes”. Sok ilyen volt, templomablak-utánzat, Klee... az Egy. Áll. térképe stb.

Magam mégis a) irodalomnak,

b) gondolati problémának csináltam meg.

A „b)” indoka: hogyhogy „sziget”? Hol van a szigetek közül a víz, az óceán?

Vagy ennyire „sziget” mindenki? Óceán se kell? Nem vitás, semmiféle Ady-óceán, wagneri óceán nem vezérelt. (Tiszatáj-könyvem címadásakor. Bár ezek érintőlegességét sem zárom ki az elemzés számára.) Hanem: ez a mindenki-sziget-jelleg.

A sakk-kérdések egyike épp ebből a „hol a köztes anyag?” kérdésből adódik.

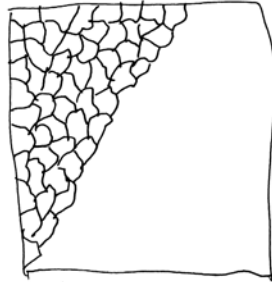
Közbevetés: kis játékot is csináltam a dologgal.

Mert régről (Roy Lichtenstein ihletése és emez ihletése alapján saját, 1978–79 körül indigórajzom alapján) (izgatott ilyesmi, lett e rajzolat:

A sugó

S akkor legyen színjáték:

Felmegy a függöny

S a harmadik rajzolat a „Mindenki sziget”. Maga „a darab”.

*

Ám ez más irányba visz minket. Közbevetés, még: ha Roy Lichtenstein, gondolom, a „po” fogalma ugrik be. Jó, de a rejtvényeknek látszó produktumaim jelentős részben úgy keletkeznek, hogy a világ, a „mai” világ (számomra, is) túl primitív, ellenszenves ál-művészeti (popzene etc.) szerveződései ellen küzdök valahogy. Túl sok, túlnyomó (lenne másképp) az ilyen hatás. Ez sem illik ide azonban.

Nem is tudom.

*

Nyilvánvaló, hogy semmi köze későbbi „ló-gondolataimhoz”, „ló(verseny)-gyakorlatomhoz”. El is múltak ez utóbbi dolgok, lévén hogy ami miatt a kis jószág kinézett „sárga-könyvem” lapján a bethlehemi istállóból, meg ami miatt gyalog, átváltozó-mezőre érvén, nem üti le a körötte csatangoló huszárt (szeretetből, társra vágyásból), hanem maga is huszárrá, lóvá alakul, ez a medvéim iránti szeretetből adódó nem-tudommi-is-volt. Lovakhoz, érdemben, semmi közöm. Csak versenyekhez volt... s alig em-

ber az, aki nagy szemükbe nézni nem szeret. De tévedés, ha a sakk-verseny, netán a Hamlet-kötetet bevezető „Hommage” révén azt hiszi, volt közöm lovakhoz.

Medvéimhez volt, akikkel nem tudom, mi lesz halálom, halálunk után itt. Ez sem kérdésünk most.

Nyilvánvaló, hogy a magyar sakk-jelölésben, a játszma- vagy állás-feljegyzésben nem lévén a gyalognak külön jele, adódott az a fehér lapnyi mű, címe: „A gyalog lépésének jelölhetetlensége osztatlan mezőn”. Pontosabban: ha osztatlan a mező, a sakk-tábla mezeje, nincs a-tól h-ig függőleges vonal (oszlop), nincs 1–8-ig sor... hát mit lehet jelölni, hogyan lehet? Sehog. Ez inkább zen-kérdés. Megdönti azonban az angol etc. sakk-jelölési szokás. Ahol a gyalognak is van jel-neve, betűje... *P* az angolban. (*Pawn*.)

Ennyit erről.

Később igen kevés sakk-munkám akadt. Nem egészen tisztázott mű így a

Világos, sötét
egyszerre lép.

Én csináltam, de nem egészen az én ízlésem.

Újabbán viszont, ahogy 63. évemet (a megszünt 63-as villamos éve!) követően a 64. évet „A Sakk Év”-nek neveztem el, inkább a sakk esztendeje lenne jó, ha nem volna olyan fellengzős; hiszen semmiféle megevett sakkról nincs itt szó.

Adódnak kezdtek tehát sakk-rajzolatok (és szövegek).

Nem „szövegek”. Nem rajzok. Szöveges, címmel ellátott rajzolatok.

Azok se.

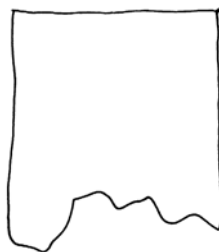
Az a pont *közt* van ezeknél, „náluk” rajzolat és cím közt, gondolom.

Nos, megint jutottunk talán valamire.

*

Nem lehetett vitás, hogy a „mindenki sziget”-et 8-szor 8-ra osztani nem értelmes ügy, nem ad semmit. Hogy tehát 64 ilyen összevissza kis alakzat (sziget) legyen a nagyobb négyzetben.

(Ez ne felejtsem még azt a rajzoltos szöveget, és fordítva, ahol ez van:

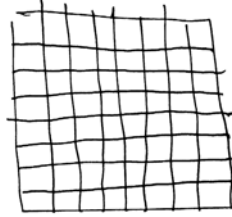

A mindenki-sziget
címmel;

Megj.
tetszőleges rajzolat

mert hogy ha mindenki, „minden” ott van, nincs az, hogy mindenki sziget lenne; hiszen: szigeten? De akkor mégis óceánnal értettük, úgy, hogy van víz köztük? Hol? Ez átvezet újabb sakk-dolgunkhoz is.)

Jött azonban ez:

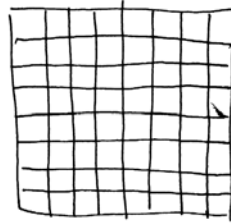
(Hagyjuk a rajzolat esendőségét itt is; nem fontos, sőt, hogy „cérnák” álljanak ki.)
Címe lehet: *TD. (64). A sakk éve*

Alatta pedig: több mező nincs, több lépésem nincs.

Mármost ez sajátos sakk-felfogás. Azt jelentené, hogy minden mezőn jártam egyszer, és már a 65. évben léptem, s nem vagyok a táblán.

Nem is tetszett nekem valami nagyon. Így lett meg a következő, már jobb, sőt, szerény dolgaim közt alapvető:

Abszolút függőjátszma

← megj. pardon

T. D. (64) Mi lesz a 65. mező?

Azaz: nem is kell a T. D. (64) Talán nem kell.

A tábláé a függőjátszma. Bábok sincsenek. Játékosok se. A tábla eljutott a 64. lépéspárig, és mi lesz a 65. mező? Itt valahogy nem zavar annyira a fura kikötés, melyet az előbb említettem.

Sőt, az nem is játszik bele a dologba elemi erővel.

Patetikus lenne a „Lesz-e 65. mező?” Brr. Az.

*

De a gyengébb, első változat is jó volt, nagyon jó volt valamire. Ha már elfogadtuk, hogy a mezők száma a lépések számával egyenlő (s kicsit az „út” kérdéséhez visz ez vissza), hát ha nem lesz több mező, „én” hol járhatok még?

Szellemalakban (Hamlet apja, hahaha!) a rácsozaton.

A rácsozat – ld. az iméntieket – a mezők közti vonalháló.

A hálón járhatok. A háló nem álom van kifeszítve, egy világ a háló nekem, aki kifogytam lépéseimből a mezőkön!

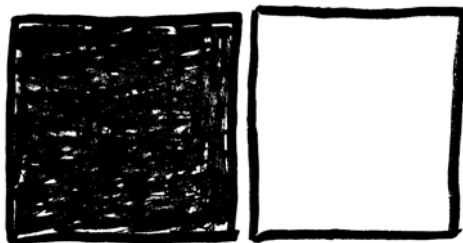
Jó, de ezek nem mezsgyék, nem öntözőcsatornák, nem földeken elképzelhető ösvények.

Akkor hogyan lehet itt járni?

Itt jött a kérdés: van-e kiterjedése a sakktábla hálójának? (Így nevezem a dolgot az egyszerűség kedvéért.)

Ha van, külön „entitás” a táblán. Mintegy kontra-mezőrendszer. Ha nincs kiterjedése, hol van a mezők egymás közti határa?

Ilyesmit rajzoltam fel, elég szép (látvány):

egy sötét mező
(mondjuk: e3)

egy világos mező
(mondjuk: f3)

Ha volna ilyen széles (vagy egyáltalán: bármiféle szélességű) sáv a két mező közt, nem volna gond a bábokkal való lépés. Egyértelmű lenne, hogy pl. a sötét futó az alapmezőjéről e3-ra, a g1H (huszár) f3-ra lépett. De ha a sötét és a világos mező összeér, ha tehát iparművészeti nem úgy „alakították” a sakktáblát, hogy legyen sáv... jaj, bocsánat. Itt nem a fizikai jelenségről beszélünk. (Bár arról is. Út nélkül, átmenet nélkül fizikaivá is válik az ügy.) Az a bizonyos pont *közt*-kérdés jön elő. Mi a legvékonyabb vonal? Efféle pont *közt*, ilyen *köztes*.

A határ ábrázolhatatlan azonban. Mégis azt mondtuk: efféle rácsozaton közlekedünk, ha szellemünk jár csak a táblán, azaz...

Ha olyan vékony bábbá válunk, hogy e rácsozaton közlekedhetünk.

De: nem közlekedhetünk, mert mi is e rács fizikai kiterjedése (minden adott helyén)?

Valamint: ha nincs (elméleti) kiterjedése, tulajdonképpen sosem léphetünk *pontosan arra* a mezőre, amelyikre állítólag (gyakorlatilag) lépünk. Ez utal az út kérdésére is. Hogyan járja be útját egy-egy báb akkor?

S agyam lecsúszik róla (gondolattal nem bírom megragadni – mondjuk így), hogyan oldja meg ez akkor a „nincs út” jegyében a ponttól pontig „történő”, „való” haladás kérdését.

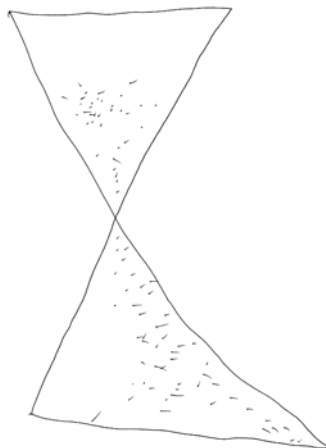
Meg nem oldja, honnét jövünk, hogyan érhetünk el pontokat, ha pontból kellett volna kiindulnunk is...

... meg nem oldja, de utal olyasmire, hogy a megoldást nem innen kell keresnünk.

Hanem??

*

Mivel az idő kérdését homokórával bajlódva is „néztem”, és effélékre jutottam pl.:

Eljön az idő

Elégé tisztázatlan mű. Mit „mond”, hogy nincs összekötve a két homokóra-fél? Meg hogy lábnak is látszik a jobb alsó csücsök? Olcsó megoldás. Valami mégis van benne, még nem tudom, mi. Vigaszul az iménti valóban (szerintem valóban!) nehéz, megoldhatatlannak látszó „nincsen út” két pont közt (de valami van! mégis van valami!) – (bár az eredendő elindulás kérdését ez sem oldja meg és fel) –, vigaszul álljon itt e kis homokóra, fenn sötét, lenn világos (igen? hogyan dönthető el a jelekkel magukkal, fenn-e a sötét, lenn-e? tessék, az első vicc!) bábokkal, vagy tessék, fordítva...

...és a második kínos vicc, hogy magyarul a gyalogok jelölhetetlenek! Ajaj-és-pláne, mi van itt?

S megoldódik kicsit (mi az, hogy „kicsit megoldódik” valami? látom a gúnymosolylyal csóválódó fejeket!), miért nem baj, ha a homokóra felső és alsó része közt nincs átjárás. A bábokkal (16 db) meghatároztuk a felső és az alsó tartalmat, ez tehát nem gond.

De térjünk rá:

Örökös sakk homokóra

– ez a cím. De jön egy gond:

Ha alul a bábok mind fejen állnak, balról kell lennie a vezérnek! Sőt, már nem is tudom, hol áll a fejem, lent mindenképp balról kell lennie a vezérnek, jobbról a királynak, ha tükörállítás a fenti és a lenti.

És külön kikötendő, hogy még egyik tiszt sem mozdult el alapmezejéről.

Így tehát igazán nagy szabadsághoz jutottunk.

Csak – nem megnyugtatóhoz.

G. E. D. – mert ez talán az életben is így van.

Kidolgozva: 2002 Karácsonyán

*

Összefoglaló, mellékes (v. nem mellékes) megjegyzések: ennyire kibontva (nem mondom, „kidolgozva”) még sosem mutattuk be a két kérdést.

Nem törekedtünk a teljességre. (Értsd: nincs itt minden efféle kezdeményünk.)

Érintőlegesen szóltunk a kérdés(ek)ről másutt is, de másképp. Könyv alakban csak majd egyszer, egészen másféle tanulmányok közegében, remélhetőleg a Tiszatáj gondozásában... ezt. De ami máris ajánlható: Vadai István könyve, az említett tükrös. Köszönem a lapnak, hogy felhívta figyelmemet a kötetre, és köszönem, persze, magának Vadai Istvánnak. Hanem itt megint az utak, pontok és egyebek kérdéséhez érkezünk. Semmi olyan szándékom nem volt, hogy Vadai István kollégám megállapításait elemezzem, magasztaljam, netán igazgassam. Ez így jó.

*

Lehet az utolsó homokóra-dolog címe ez is:

Sakk-örökidő,

netán: *Örök sakk-idő.*

Tehát a magam mértéke szerint ez sincs megoldva.

Ahogy az előtte látott homokóra címe is inkább:

Eljön az idő?

Kérdőjellel. Tehát itt még nagyon sokat kell dolgozni. S az ilyen dolgozásra illik jól az út, a pontok közti út, sőt, inkább a „honnan is induljunk” kérdése.

Gondolom, egy-más irracionális válasz adódik olvasómban, kit ezért (ah, hogy az illemtől feledkeztem), jobb későn, mint soha, így nevezek: Olvasóm.

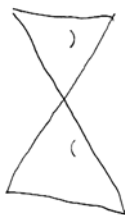
Olvasóm, így nevezem őt egyébként is.

Őt így nevezem.

Látjuk, csak az oly igen szimpla mondatkezdés is rejt trükköket. Csak ez már a szórakoztató magazinok humor-oldalaira illő „feladványozat”.

*

Ami végre kicsit legalább nekem is tetszik, mert hogy poétikai dolog, ez:

Címe: *e. e. cummings-halottas-urna két füle homokórában. Fordíts!*

Mert látom, lesz egy toldalék is. Poétikát kizáró? Újra-nyitó?

*

Mélyükből önszavunk (Parafrázis)

És most, hogy visszatérek a világba, felbukkanok a mélyből, az „árból”, ahol mintha „hűvös, örökkévaló/dolgok” közt őgyelegtem volna, visszabukkanok a felszínre, és hallom a rettenetes pop és slágeripari termékeket a másik szobából (ahol madaram magánya ellen szól a rádió, s ő megszerette ezt, ki is követeli e magányt; alámerül a velünk-együtti-léteből?), amikor a konyhában nem csupán a finom két-ünnepközi hurka sül, nem csak a lencse ázik, nem csak „Anyuma” pompás bejglije vár, nem egyszerűen koccintunk, de a konyhai rádió a hajléktalanokról és a szegényekről beszél... hát nem is tudom. Mi, akik írók vagyunk, csak és csak írók, és nem egyszerűen az van, kedves T. D., hogy sosem voltál te sem az, akit a „családfők” szeretnek, hanem ma valahogy a tisztán-írókat senkik se nagyon pátyolgatják, tisztelet a kivételnek amonnan-innen, mi, akik elsősorban nem is írók, de efféléket-írók vagyunk, mint csekélységem úgy-jó-átalján, mi... azt érezzük, újra J. A. szavaival: „Mit oltalmaztunk, nincs jelen...” Jóval több, mint harminc, negyven évig volt jelen pedig nekem. S mi eszközöm volna visszahozatalára? Törhetetlen homokóra, krumpli kör. Medvék, madarak, költők, írók. A miéink. S az idegenségek közepette kell jó képet vágnunk irgalmatlanságokhoz, bárgyúságokhoz, hazudozásokhoz, önzésekhez. Reményteljesnek nevezni reménytelent. Híreket hallgatni. Nem csupán, miket mélyükből önszavunk hoz. És nehéz irgalmasnak lenni magunkhoz, mint a J. A. vers címe mondja, „...amíg a világ ily veszett”.

Kinézek az ablakon. Ott tartok ezzel, hogy: Pilinszky: *Utószó*. Fehér háztetők. Körröskörül az irgalomnak marék hava, egy halottnak. Ez lett a sakkfeladaványosdiból, a körnégyyszögből. „Ragyogjatok hiába.”

